

ARADI GÁBOR

Adatok és tények a Tolna megyei helytörténetírás irodalmáról

ATOLNA MEGYEI KÖZSÉGEKRŐL készült monográfiák jellemzése előtt érdemes számba venni azokat a feltételeket és összefüggéseket, melyek meghatározzák, illetve behatárolják a helytörténetírásra vállalkozó szakemberek és laikusok lehetőségeit.

Tolna megye, mint köztudott, a történelmi Magyarország azon megyéi közé tartozott, melyek több mint másfél évszázadra török fennhatóság alá kerültek. Ez pedig azt eredményezte, hogy a megyére, községeire, nemesi családjaira, az egyházi életre vonatkozó, a török hódoltságig keletkezett iratanyag, szinte teljesen megsemmisült.¹

Az irattermelés csak a XVII. század legvégétől indult meg újra, amikor a megyei közigazgatás megkezdte működését. Ezt a folyamatosan gyarapodó iratanyagot sikerült megőrizni az utókor számára. A II. világháborús károk², illetve az ötvenes évek selejtezési „mániája” érezhető veszteségeket okoztak ugyan, de a XVII. század végétől a megyei szintű közigazgatási anyag nagy része megmaradt és a kutatók rendelkezésére áll. Ez a majdnem teljes irategyüttes ellensúlyozni tudja a járási, illetve a községi irattárak hiányosságait.

A közép- és újkori források hiánya, a legújabb kori iratpusztulások miatti kutatási nehézségeket bizonyos mértékig csökkentheti a történelmi családok, különböző testületi és külföldi levéltárak iratanyagának ismerete. Ezeknek a feltárása azonban rendkívül idő- és munkaignyes. A bennük való kutatást

¹ A megye török megszállása után a megyei nemesség együtt élt a Baranya megyei nemességgel. Megőrizte levelesládáját is. Szigetvár elfoglalása, 1566 után azonban ember és az irat is szétszóródott, elpusztult. Lásd: FÖGLEIN Antal: Tolna vármegye levéltára = Levéltári Közlemények 1932. 67–91. SZAKÁLY Ferenc, ifj.: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526–1566) = Tanulmányok Tolna megye történetéből 2. kötet. Szerk. Puskás Attila. Szekszárd, 1969. 5–85. HOLUB József: Az újjáépítés megindulása a török kiűzése után 1686–1703-ig = Tanulmányok Tolna megye történetéből 2. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1974. 5–124.

² HADNAGY Albert: Tolna vármegye Levéltárának pusztulása a II. világháború során: Gyűjtőúton Tolna vármegyében 1942–1950 = Levéltári Szemle 13. (1963) 1–2. 117–131.

csak kevesen vállalták, vállalják. Ezek egyike volt Kammerer Ernő (1856–1920), aki több évtizedes széles körű kutatómunkát végzett. Elsősorban Tolna megye történeti monográfiájának a honfoglalástól az újkorig terjedő fejezetet kívánta megírni.³ Közéleti tevékenysége, illetve betegsége miatt azonban több évtizedes kitartó adatgyűjtés után az összegzés elmaradt és a megyetörténetnek csak a honfoglalásig terjedő része készült el, Wosinsky Mór jóvoltából.⁴ Kammerer kutatásai azonban nem veszték kárba. Leszármazottai 1949-ben a 17 doboz, 2,05 folyóméter terjedelmű anyagot átadták a megyei levéltárnak.⁵

Tolna megye településeinek középkori történeti forrásainak gyűjtése, hosszú szünet után, Szakály Ferenc munkálkodása révén folytatódott. Felhasználása azonban hosszú ideig késett.⁶ Végül a kiváló történész nem sokkal halála előtt, a Wosinsky Mór Múzeum segítségével, „Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525)” címmel kiadhatta értékes regeszta-gyűjteményét. A kötetet Szakály középkori megyéről írt tanulmánya, megyei archontológia és helynévmutató egészíti ki.⁷

Ugyancsak a megye és községeinek középkori történetéhez nyújt forrásanyagot a Tolna Megyei Levéltári Füzetek 8. sorozata.⁸ Hasznos adatokat tartalmaznak azok a család- és helységnév gyűjtemények is melyeket a hatvanas évektől kezdve, a Tolna megyéből kitelepített németiség alkotó közösségei, kutatói állítottak össze.⁹ (Az általuk kiadott helytörténeti munkákra később még visszatérek.)

³ K. NÉMETH András: Kammerer Ernő életéről, munkásságáról és hagyatéka régészeti vonatkozásairól = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXIV. Szekszárd, 2002. 275–303. (Továbbiakban K. NÉMETH, 2002.) MEHRWERTH Ignác: Jegyzőkönyv monographiájának megírásához beszerzett adatokról Szekszárd nagyközséget illetőleg. Paks. 44 p.

⁴ WOSINSKY Mór: Tolnavármegye története az őskortól a honfoglalásig, 1–2. kötet. Bp., 1896. 1055 p.

⁵ K. NÉMETH, 2002. 278.

⁶ VÁRADY Zoltán: Recenzió Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525) című könyvéről = Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 21. Szekszárd, 1999. 529–531. TÖTTÖS Gábor: Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből kimaradt (1314–1525) = Új Dunatáj 4. (1999) 2. sz. 72–77.

⁷ Lásd a bibliográfia SZAKÁLY, 1999. alatti tételét. A kötethez készült névmutatót észrevételével K. Németh András egészítette ki „Javított helynévmutató és néhány topográfiai megjegyzés Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt című könyvéhez” c. tanulmányában. (= Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 22. Szekszárd, 2000. 143–154.)

⁸ Lásd a bibliográfiát.

⁹ REGÉNYI, Isabella–SCHERER, Anton: Donauschwäbisches Ortsnamenbuch für die ehemals und teilweise noch deutsch besiedelten Orte in Ungarn, Jugoslawien (ohne Slovenien) sowie West-Rumänien (Banat und Sathmar). Arbeitskreis doanuschwäbischer Familienforscher (AkdFF), (2. javított kiadás) Schriesheim, 1987 204 p. + térképmelléklet.

Több korszakot átfogó forrásgyűjteményt adott ki a megyei levéltár 1978 és 1990 között.¹⁰ Az utóbbi harminc-negyven évben megfigyelhető az a tendencia is, hogy kisebb település jelentet meg — vagy a monográfikus feldolgozás mellékleteként, vagy önálló kötetként — képi vagy írásos forrásokat. Ezek a kiadványok gyakran az adott helység helytörténete iránt érdeklődők saját gyűjteményére alapozott visszaemlékezéseket tartalmaznak.¹¹ Itt kell szólni arról az akadémiai sorozatról, melynek kötetei egy-egy megye földrajzi neveit gyűjtötték össze. A Tolna megyéről szóló, Vadas Ferenc hathatós közreműködésével készült kötet 1981-ben látott napvilágot.¹²

Annak ellenére, hogy még ma sem született meg a teljes Tolna megyei monográfia, a harmadik évezred elejére jelentős mértékben szűkült a feltáratlan történelmi korszakok és kérdések köre. Ez részben a szekszárdi székhelyű két tudományos intézmény, a megyei levéltár és a megyei múzeum, hatvanas évek végétől megindult sorozatainak köszönhető.

Ezek a sorozatok azonban nem voltak előzmény nélküliek. Az első ilyen próbálkozás a már Zala megye kapcsán is említett Holub József nevéhez fűződik.¹³ A pécsi Erzsébet Tudományegyetemen tanító, Tolna megyei születésű tudós 1936. március 20-i levelében javasolta a vármegye alispánjának a Tolna vármegye múltjából című sorozat elindítását. Az ötletet elfogadta és támogatásáról biztosította a vármegye közönsége. Ez a támogatás azonban csak a kiadás költségeit tudta fedezni. Holub a szerkesztői munkát ingyenesen végezte. 1937-től 1943-ig hét kötet jelent meg a sorozatból.¹⁴

A levéltári füzetek, illetve tanulmányok 1968-ben, a múzeumi évkönyvek 1970-ben indultak. A két intézmény szakmai profiljának megfelelően a levéltár periodikái elsősorban az írásos emlékekre, míg a múzeumi kiadványok a tárgyi emlékekre alapozott feldolgozásokat adták, illetve adják ma is közre.¹⁵ Ez a munkamegosztás időnként felcserélődött, illetve különösen

¹⁰ Tolna megye történetének olvasókönyve. Szerk. K. Balog János. 1. kötet: Évszázadokon át. Szekszárd, 1978. 552 p.; 2. kötet: Évszázadokon át. Szekszárd, 1983. 606 p. 3. kötet: adatai a bibliográfiában található. „Ilyen volt az 1945-ös esztendő”: Cikkek a Tolna megyei sajtóból. Válogatta és összeállította Míszlai Sarolta. Szekszárd, 1985. 257 p.

¹¹ Földvári képes krónikáskönyv: egy Duna-menti település életrajza okmányokban és képekben. Szerk. Krizsán László. Dunaföldvár, 1989. 197 p.

¹² Tolna megye földrajzi nevei. Szerk. Végh József, Ördög Ferenc, Papp László. Bp., 1981. 840 p. + térképmelléklet.

¹³ KISS Gábor: A községtörténet-írás eredményei és sajátosságai Zala megyében = Szentgyörgyvölgytől Kehidáig: a zalai falvak történetének levéltári forrásai. Zalaegerszeg, 2001. 69–77.

¹⁴ Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára. Alispáni Iratok 12631/1939, 2378/1943.

¹⁵ Mindkét sorozat címe időnként változott. A sort a „Tanulmányok Tolna megye történetéből” nyitotta meg, melynek első négy kötetét (1968–1972 között) Puskás Attila szerkesztette. Ő

miután Tolna megyében is létrehozták a múzeumi történeti osztályt, az évkönyvek is egyre több, írásos forrásra alapozott történeti munkát közöltek. A két említett intézmény tudományszervező tevékenysége mellett – a megyében is megfigyelhető urbanizációs¹⁶ fejlődéssel párhuzamosan – megteremtődtek azok a közgyűjtemények, melyek a helytörténet-kutatás fejlődését segítették, szervezték. Példaként említhető az 1987-ben alapított bonyhádi Völgységi Múzeum¹⁷ vagy az 1994-ben felállított Paksi Múzeum¹⁸. Mindkettő, sokszor erején felül, jelentős lépéseket tett és tesz az adott településre és térségére vonatkozó helytörténeti dokumentumok gyűjtésében, tanulmányok, könyvek kiadásában, konferenciák szervezésben. Meg kell említeni a szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központ próbálkozását. 1989-ben és 1990-ben hat szám jelent meg Babits-füzetek sorozatcím alatt.¹⁹ Sajnos, 1990 után a vállalkozás anyagi nehézségek miatt nem folytatódott. Ugyancsak az egyes községek történetének megírásához nyújtanak segítséget azok regionális léptékű, egy-egy szakterülettel foglalkozó feldolgozások, melyek a II. világháború előtt és után is készültek.²⁰

A forrásokkal foglalkozó bekezdések végén szükséges megjegyezni, hogy a kutatók, monográfiakészítők számára rendelkezésre állnak az orszá-

volt ebben az időben a levéltár igazgatója. (Regnálása idején jelent meg 1970-ben a „Tolna megyei helytörténeti füzetek” első két száma is 1970-ben.) A következő példányok, az 5–11. kötetig, K. Balog János szerkesztésében láttak napvilágot 1974 és 1987 között. Máig tartó új sorozatot indított el Dobos Gyula, kinek szerkesztésében 1991 és 2002 között 10 kötet jelent meg. – A múzeumi sorozat 1970-ben indult. Az első 14 kötet „A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve”, míg a következő 10 (2002-ben a sorozat 24. darabja jelent meg) „A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve” címet viselte. A sorozat szerkesztői voltak: Mészáros Gyula, G. Vámos Mária, Szilágyi Miklós, Vadas Ferenc, Gaál Attila.

¹⁶ A 20. században 1905-től hosszú időn keresztül csak egyetlen városa volt a megyének. A változás 1970-ben, Dombóvár várossá nyilvánításával indult meg. Jelenleg kilenc a városok a száma. (1977: Bonyhád; 1979: Paks; 1984: Tamási; 1989: Dunaföldvár, Tolna; 1995: Bátaszék, Simontornya). A községek száma 99.

¹⁷ 1990-ben jelent meg a „Völgységi Füzetek” 1. kiadványa. Néhány szám adatai a cikk végén lévő bibliográfiában találhatóak. A Völgységi Múzeum a régió történetéről eddig három konferenciát szervezett, melyeknek anyagait megjelentette. (Lásd a bibliográfiát.)

¹⁸ Pakson a Múzeumi Füzetek megjelenése előtt elindult egy sorozat. Az első számban Csonka Ferenc „Hiador” című munkáját újították fel 1990-ben. (CSONKA Ferenc: Hiador = Jámbor Pál (1821-1897) Tanulmányok Paks és vidékének történeti múltjából. Hasonmás kiadás. Dunaujváros, 1990. 103 p.) a sorozat további sorsáról nincs információ. A Múzeumi Füzetek 1. száma 2000-ben, 2. száma 2002-ben jelent meg. Régészeti és néprajzi tanulmányokat tartalmaznak.

¹⁹ Pl. NAGY Ferenc: A szekszárdi Pincsezövetkezet története. Szerk. Bucher Flórián, 1990. 49 p. (Babits-füzetek 2.)

²⁰ HAJDÚ Zoltán: Településhálózat és közigazgatási területszervezés a Dél-Dunántúlon. Bp., 1987. 171 p. CSAPÓ Mária: Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben. Bp., 1989. 188 p. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 111.) KANYAR József: Népoktatás a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában 1770–1868. Bp., 1989. 486 p.

gos forráskiadványok, okmánytárak, feldolgozások. Felhasználásuk alapvető követelménynek számít.

A Tolna megyei községi monográfiák elemzésekor elsősorban a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltár könyvtárának, valamint a Tolna Megyei Könyvtár helytörténeti részlegének állományát vizsgáltam át. Ezen kívül igyekeztem a megyében található más könyvtárak gyűjteményeit is figyelembe venni a könyvtárosok útmutatásai alapján. Segítségükért ezúton szeretnék köszönetet mondani. Külön is hálával tartozom Lazáry Ágnes könyvtárosnak (Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára), valamint Balázs Kovács Sándornak és Kaczián Jánosnak, akik saját könyvtárukat bocsátották rendelkezésemre.

Természetesen tovább lehetett volna bővíteni a vizsgált íráskörét a különböző folyóiratok, illetve a külföldön kiadott munkák átnézésével. Sajnos, az idő rövidsége miatt erre nem kerülhetett sor. Annak ellenére tehát, hogy minél szélesebb körű „irodalmi merítésre” törekedtem, maradt, maradhatott olyan könyv, tanulmány, cikk, amely elkerülte figyelmemet.

A megyei, illetve községtörténeti kutatások a XIX. század utolsó harmadában váltak rendszeressé. A korábbi pár mondatos községi adattárak, helységnévtárak, összeírások – melyek közül több, megyére vonatkozó anyag nyomtatásban is olvasható²¹ – mellett, az országos tendenciának megfelelően, megjelentek a nagyobb terjedelmű, monografikus igényű készült történeti munkák. Ezek elkészítésében nagy segítséget jelentettek azok a helytörténeti íráskörök, melyek az 1873-tól kiadott újságokban, így a Tolna Megyei Közlönyben, a Tolnavármegyében, később a Tolnamegyei Újságban láttak

²¹ MOLDOVÁNYI József: Tolna Vármegyének Geographiai, Statisztikai és Topographiai eszméretése = Tudományos Gyűjtemény, 1824. X. füzet. (Különlenyomat) 10 főlő. – Tolna vármegyében fekvő mezővárosok és helységeknek A. B. C. rendbeni megnevezése és távolságuknak leírása. Szegszárd, 1850. 10 p. — HAAS Mihály: Emlék-könyv. II. kötet. Emlékek a 'Duna' mentén Földvártól Vukovárig. Pesten, 1852. [342–400.] [utánnomás]. — GOMBOCZ Endre–HORVÁTH Adolf Olivér: Kitebel Pál botanikus naplófeljegyzései tolnamegyei újtárról: 1799, 1808. Pécs, 1941. 24 p. (Tolna vármegye múltjából, 6.) — OTTENDORF Henrik: Budáról Belgrádba 1663-ban. Fordította és a bevezetőt írta Herman Egyed. Pécs, 1943. 112 p. (Tolna vármegye múltjából, 7.) BÉL Mátyás: Notitia Hungariae novae historico geographica c. művéből Tolna vármegye leírása. Latinból fordította Kun Lajos. = Tanulmányok Tolna megye történetéből 9. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1979. 327–364. — SZÓKE Sándorné ZSIROS Mária: Az 1692. évi Kelcz Mihály-féle összeírás = Tanulmányok Tolna megye történetéből 10. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1983. 5–31. — GAÁL Attila–KÖHEGYI Mihály: Tolna megye Pesty Frigyes helynévtárában, 1. rész = A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 1971–1972. (II–III.) Szerk. Mészáros Gyula. Szekszárd, 1972. 271–332. 2. rész: = Uo. 1973–1974. (IV–V.) Szerk. G. Vámos Mária, Szilágyi Miklós. Szekszárd, 1975. 297–339. 3. rész: = Uo. 1975–1976. (VI–VII.) Szerk. Szilágyi Miklós. Szekszárd, 1977. 279–360. — CSERNA Anna–KACZIÁN János: Egyed Antal összeírása és

napvilágot. Az itt publikáló Kammerer Ernő, Wosinsky Mór, valamint Kovách Aladár, Holub József, Bodnár István néhány önálló munkáját a jegyzetben is közlöm. Az 1945-ig – de a napjainkban is – a megjelenő helytörténeti kiadványok egy részében a községtörténet beépült valamilyen intézmény (pl. egyházi, oktatási, egyesületi), gazdasági ágazat (mezőgazdasági, ipari), stb., történeti leírásába. Ezek egy része ma már jelentős forrásértékkel is bír.²²

1945 előtt községtörténeti munkák már figyelemre méltó számban jelentek meg.²³ A községi monográfiák szerzői között vegyesen találhatók törté-

— CSERNA Anna–KACZIÁN János: Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyéről, 1829. Szekszárd, 1986. 281 p. + melléklet.

- ²² HŐKE Lajos: Bába, Czikádor, Földvár, Madocsa, Szekszárd monasterológiájához = Magyar Sion. Pest, 1869. 342–349, 428–439. — FRAKNÓI Vilmos: A szekszárdi apátság története. Bp., 1879. 92 p. — SZÉKELY Ferenc: Történelmi vázlatok. Szekszárd, 1889. 51 p. — BÉKEFI Remig: A czikádori apátság története. Pécs, 1894. 151 p. — Adatok a Fehér és Tolnamegyei tervezett vasutakhoz a helyi érdekek kielégítése szempontjából. Paks, 1895. 10 p. — BODNÁR István: A Szekszárdi Takarékpénztár ötvenéves története. 1846–1896. Szekszárd, 1896. 144 p. — MATAVOVSZKY Béla: Tolna megye tanügye. Beregszász, 1896. 105. p. — PÉCSY József: Emlék-lapok Tolna mezőváros múltjából és jelenéből. Bp., 1896. 76 p. — LEOPOLD Lajos, ifj.: Gyárak nélkül. Egy pusztuló vármegye emlékirataiból. Szekszárd, 1907. 43 p. — DARÓCZY Aladár: Tolna vármegye közgazdasági leírása. Bp., 1909. 92 p. (Különnyomat a Közgazdasági Szemle 1908. évi szeptember-december havi füzeteiből.) — VÁRKONYI Sándor: Az Egyesült Szekszárd-Tolnamegyei Nőegylet 50 éves története, 1867–1911. Szekszárd, 1911. 27 p. — MOUSSONG Gyula: Szekszárd [r[endezett] t[anácsú] város geografiája. Székesfehérvár, 1917. 49 p. + térkép. — PATAKI József: A Sárköz gazdaság és településföldrajza. Szigetvár, 44 p. + térképmelléklet. — KOVÁCH Aladár: Besenyő települések Tolna megyében: Bojta, Ete, Tolma besenyő vezérek. Szekszárd, 1925. 16 p. — CSAPÓ György: Tengelic község gazdasági szociográfiája. Bp., 1933. — TENK Béla: A vízszabályozások Tolna vármegyében a XVIII. században. Pécs, 1936. 52 p. + térképmelléklet. — GOMBKÖTŐ Sándor: Jobaházi Döry Frigyes paradicsomi gazdaságának ismertetése. Paradicsom, 1936. — KOZMA Béla: Tolna megye múltja és jelene. Pécs, 1937. — KÖNYI Mária–HOLUB József–CSALOG József–DERCSÉNYI Dezső: A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje. Pécs, 1940. 63 p. (Tolna vármegye múltjából, 5.) — HANGEL Flóra: A szekszárdi céhek története. Specimina... 196. Történelmi Intézet Értekezései 18. Pécs, 1940. [52 p.] [utánnomás] — HOLUB József: Ete város története. (Adalékok a Tolna megyei Sárköz település- és gazdaságtörténetéhez.) Bp., 1958. 19 p. (Különnyomat a Történelmi Statisztikai Közlemények 1958. 2–3. számából.) — KAROLINY Márton: Tolnai utak. KPM Szekszárdi Közúti Igazgatósága. Szekszárd, 1973. 72 p. — Tolna fogyasztási szövetkezetei. 1945–1972. Szekszárd, 1975. 479 p.
- ²³ Néhányat megemlítek: KAMMERER Ernő: Csernyéd. Szekszárd, 1908. 20 p. — CZIRÁKY Gyula: Tolnavármegyei Dunaföldvár múltja és jelene. Dunaföldvár, 1910. 256 p. — SCHILLING Rogér: Dunakömlőd és Németkér telepítés-, népiség- és nyelvtörténete. Bp., 1933. 179 p. + térképmelléklet. — BLANDL György: Nagymányok község története. Pécs, 1935. 306 p. — ÁRVAY Jenő: Kakasd község településföldrajza és története. Pécs, 1936. 183 + 28 p. — DÖMÖTÖR Sándor: Dunaszentgyörgy népe. Bp., 1937. 39 p. — KISS István: Simontornya krónikája. Simontornya, 1938. 335 p. — VÖRÖS László: Bonyhád. Tolnamegye, Völgységi járás. Bonyhád történelme, népségi, területi kialakulása. (Községi adattár 6.) Pécs, 24 p. — BARTAL Aurél: Fadd monográfiája. [Szekszárd], 1941. 105 p. — VENDEL Ist-

nészek, helytörténészek és más foglalkozásúak. Ez a változatosság gyakran a kiadványok tartalmi és formai színvonalán is látszik. A nem szakképzett történészek által írott munkák nem minden esetben felelnek meg a tudományos kutatási módszertan követelményeinek (pl. pontatlan hivatkozás, hiányos az irodalomjegyzék). Találkozhatunk szerkesztési, feldolgozási egyenetlenséggel, a forráskritika hiányával is.

A szakemberek munkáival szemben is emelhető kifogás azért, mert – különösen a XX. század harmadik harmadában – kevés elsődleges, levéltári forrást használtak fel a monográfia készítése során. Ez a megállapítás nemcsak a középkorra, hanem a későbbi, jobban dokumentált korszakokra is vonatkozik. A hiányosság oka azonban sok esetben nem szubjektív, hanem objektív eredetű. Sokszor ugyanis a kiadó, a megrendelő által a kutatásra adott viszonylag kevés idő korlátozta az elmélyültebb vizsgálódást. Ugyancsak a kiadó vagy lektor felelőssége az elkészült kézirat megfelelő bírálata, az esetleges hiányosságok kijavíttatása, pótolttatása. Mindezen említett negatívumok ellenére örvendetes az, hogy egyre gyarapszik a községtörténeti könyvek száma.

A községtörténeti monográfiák, helytörténeti kiadványok kiadása 1945 után, a hatvanas-hetvenes években, a honismereti mozgalom megélénkülésével lendült fel. Az anyagi háttérrel a nyolcvanas évek közepéig a településeken a gazdasági hatalommal rendelkező mezőgazdasági és ipari üzemek, illetve a különböző szintű tanácsi és pártszervek biztosították. Támogatásukkal községtörténeti és megyei összefoglaló művek egyaránt készülhettek.²⁴ Később, a rendszerváltás idején kiteljesedő gazdasági válság időlegesen beszűkítette az anyagi lehetőségeket, ugyanakkor a lakóhely múltja iránti érdeklődés megnőtt. A finanszírozási űrt pedig kezdték, kezdik egyre jobban betölteni az egyes településeken is megszerveződő alapítványok, egyesületek, melyek ha nem is teljes mértékben, de a helyi önkormányzatokkal közösen megszervezik és kiadják a helytörténeti munkákat.

ván: Szekszárd megyei város monográfiája. Szekszárd, 1941. 364 p. — GOMBKÖTŐ Sándor: Jobaházi Döry Frigyes paradicsomi gazdaságának ismertetése. Paradicsom, 1936. 28 p.

²⁴ A két forradalom Tolna megyében (1918–1919) Szerk. K. Balog János. 1969. 376 p. — Szekszárd 1944–1974. Szerk. K. Balog János, Letenyi György, Mátyás István. Szekszárd, 1974. — HORVÁTH Árpád: Szakcs mezőváros története. [Szakcs], 1969. 333 p. — ULRICH Károly: Pálfa község krónikája. Pálfa, 1972. 118 p. — VARGA Ádám: Mőzs község története. Mőzs, 1973. 504 p. — HANÁK Ottó, id.: Németkér-émlékkönyv 1785–1985. Németkér, 1985. 267 p. — Szedres: Emlékkönyv [írta és összeállította Töttös Gábor] Szedres, 1988. 68 p. — HEGEDŰS Gyula: Pincehely nagyközség története és népszokásai. Pincehely, 1989. 244 p. — Bogyiszlói képek. Szerk. Kaczián János. Szekszárd, 1989. 229 p.

A honismereti mozgalom fellendülése, a település történetének kutatása a városokban és kisebb településeken egyaránt arra ösztönözte a helytörténészeket, hogy rendszeresen kapcsolatot építsenek ki az olvasókkal. Ezeknek a törekvéseknek az eredményei a nyolcvanas években jelentkeztek. Dombóváron újtára indult a Dombóvári Krónika. Eddigi ismereteink szerint ennek három kötete jelent meg. Folytatásának tekinthető a kilencvenes években a városról szóló Helytörténeti Sorozat.²⁵ Az adott település életét taglaló rendszeres kiadványokkal találkozhatunk Bölcskén, Decsen, Györkönyben, Kölesden.²⁶ Örvendetes, hogy 1992-ben megalakult a Tolna Megyei Honismereti Egyesület, mely a honismereti mozgalom továbbfejlesztését tekinti céljának. A különböző szervezési feladatok ellátása, helyi kezdeményezések támogatása mellett az egyesület is újtára indított egy helytörténeti sorozatot.²⁷

Szerepet játszott a helytörténeti publikációk számának megnövekedésében az is, hogy több települést várossá avattak a megyében. A városi cím elnyerésének ugyanis feltétele volt az adott település történetének bemutatása, mely a helytörténet-kutatásra, monográfia kiadására is ösztönözt.²⁸

Készülhetett olyan községtörténeti munka is, mely valamely gazdasági vagy társadalmi jelenséget egy Tolna megyei település életén keresztül ragadja meg. Ilyen Takács Lajos Várongról írt munkája, mely a község határában folyó irtásos földművelést vizsgálta.²⁹ Wallner Ernő Paks és a Paksi Járás

²⁵ Dombóvári Krónika II. Dombóvár, 1984. Dombóvári Krónika III. Dombóvár, 1986. A helytörténeti sorozat 5. kötete a bibliográfiában.

²⁶ A Bölcskei Tanulmányok eddig megjelent két kiadványát lásd a bibliográfiában. ARANY Dénes: A decsi református egyház története. Átdolgozta és kiegészítette Csécsy István. (Helytörténeti Füzetek 1.) Koll. 1. A decsi Református Dalárda emlékezete. Összegejtötte, közreadja Jakab László, szerk. Csécsy István. 40–48. p. Decsi Református Egyházközség. Megjelent a gyülekezet fennállásának 450. évfordulóján, 1990. 48. p. — Tolnai Lajos emlékezete. Szerk. Tóttós Gábor. (Györkönyi Füzetek 1.) Györköny-Szekszárd, 1987. 79 p. — Györkönyi Károly emlékezete. Írta és összeállította Brunn János, szerk. Tóttós Gábor. Györköny-Szekszárd, 1989. 47 p. — A „Kölesdi Füzetek I.” 1995-ben jelent néprajzi vonatkozású témában. Az 1999-ben megjelent II. füzet, mint olvasókönyv ad válogatást a településről kiadott irodalmakból.

²⁷ Az „Egyesületi Füzetek” első száma 1995-ben jelent meg. E sorozat folytatása mellett 2003-ban újtára indította a „Honismereti Kiskönyvtár” sorozatát is.

²⁸ Bonyhád a 18–20. században. (Tanulmányok) Szerk. Kolta László. Bonyhád, 1975. 205 p. — NÉMETH Imre-SOMOGYI György-KOCH József: Paks nagyközség monográfiája. Bp., [1976]. 410 p. — Tanulmányok Bonyhád történetéből. Szerk. Bábel Ernő, László Péter. [Dunaújváros], 1987. 290 p. — Paks, a tízéves város 1979–1989. Szerk. Tóth Lajos, Hazafi József. Paks, 1989. 115 p. — SZÓKE Sándor: Dombóvár, 1964. 243 p. A kötet második kiadása a várossá válás utáni évben, 1971-ben jelent meg. Ekkor kiadóként a Városi Tanács szerepelt már, oldalszám 220. p. volt. A Bátaszékre, Simontornyára Tamásira, Tolnára vonatkozó köteteket lásd a bibliográfiában.

²⁹ TAKÁCS Lajos: Egy irtásfalú földművelése. Bp., 287 p.

sajátosságait vizsgálta.³⁰ A XIX. században megindult kataszteri felmérések felhasználhatóságát Sárszentlőrinc példáján mutatták be.³¹ A török hódoltság alatti magyar történelem jobb megismeréséhez jelentős segítséget nyújtottak a törökök által készített adóösszeírások. Ennek egyik helyi eredménye volt Dávid Géza munkája.³²

A néprajzi, nyelvészeti, szociológiai, régészeti, kultúrtörténeti kutatások, feldolgozások fontos kiegészítői és segédletei a helytörténeti monográfiáknak. Ismeretük nagy segítséget ad egy-egy település vagy településcsoport történetének megrajzolásához, az egyes helyi sajátosságok bemutatásához. Több országosan és helyileg ismert nemzedék foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. A teljesség igénye nélkül, néhány név az említettek közül: Kovách Aladár, Herman Egyed, Szilágyi Miklós, G. Vámos Mária, Andorka Rudolf, Andrásfalvy Bertalan³³, Wosinsky Mór, Csalog (Csalogovits) József, Mészáros Gyula.

Itt jegyzem meg, hogy Tolna megyében is vannak olyan kutatók, akik a jelen és a múlt összetett világából csak egy-egy szeletet vizsgálnak. Közéjük tartozik Csöglei István, aki több évtizedes, aprólékos gyűjtőmunka eredményeként a megye és számtalan megyei helység tűzoltóságának történetét írta meg tanulmányaiban.

Sajátos részét képezik a helytörténeti irodalomnak azok a népszerűsítő kiadványok, amelyeknek szerzői a történelmi, irodalmi, gazdaság- és kultúrtörténeti hagyományokat, eseményeket és ezek tárgyi feltételeit együttesen próbálják bemutatni.³⁴

A Tolna megyei helytörténeti irodalomnak fontos részét alkotják a helyi németiség, német többségű települések történetével foglalkozó munkák. Az első jelentősebb kiadványok megszületése a húszas években megélelénkülő magyarországi német nemzetiségi mozgalomhoz kapcsolódik. Ezek közül meg kell említenünk Herman Egyed és Weidlein János munkáit. Míg

³⁰ WALLNER Ernő: A paksi járás mezőgazdasági földrajzának alapvonásai. Bp., 1958. 53–96. (Különnyomat a Földrajzi Értesítő VII. évf. 1. füzetéből.) WALLNER Ernő: Paks településtérképe. (Das Siedlungsbild von Paks) Bp., 1958. 25 p. (Különnyomat a Földrajzi Közlemények 1958. évi 1. számából.)

³¹ Sárszentlőrinc az 1859. és 1887. évi kataszteri felmérések tükrében. Bp., 1966. 19–43.

³² DÁVID Géza: A simontornyai szandzsák a 16. században. Bp., 1982. 342 p.

³³ Külön is érdemes megemlíteni egy tanulmányát: ANDRÁSFALVY Bertalan: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig = Tanulmányok Tolna megye történetéből, 7. kötet. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1975. 5–476.

³⁴ TÖTTŐS Gábor: Irodalmi séták Szekszárdon. Szekszárd, 1985. 164 p. TÖTTŐS Gábor: Történelmi séták Szekszárdon. Szekszárd, 1986. 207 p. BAI József: A lengyeli kastély, park és Anna-forrás története. Lengyel, 1986. 47 p. ORDAS Iván: Györköny – egy újságíró szemével. Györköny, 1992. 74 p. PAP Éva: Berekalja pusztája története. Pécs, 1999. 39 p.

Hermann elsősorban a bátaszéki németség életét³⁵, szokásait vizsgálta, addig Weidlein már az egész megye német betelepítésének kutatója. Az általa adott áttekintés az időközben nyilvánvalóvá vált hiányosságok ellenére ma is haszonnal forgatható.³⁶ Újabb kiadási hullám a XX. század hatvanas éveiben kezdődött. Ekkorra tudta mind gazdaságilag, mind lelkileg feldolgozni a kitelepítés által előidézett sokkot a németség itthon maradt, illetve kitelepített része. Közülük elsősorban a Nyugat-Németországba kerültek, akik korábban egy-egy faluhoz tartoztak, hagyományörző egyesületeket hoztak létre. Feladatuknak tekintették, hogy összegyűjtsék a kitelepítés előtti időszakból származó dokumentumokat, feltárják levéltári forrásokat, s megírják a kényszerűen otthagytott település történetét. Ezek a Németországban megjelent Heimatbuch-ok (helytörténetek) eltérnek a megszokott monográfiák felépítésétől. Nagy teret szentelnek a személyes visszaemlékezésre alapozott írásoknak. Külön kötetben foglalkoznak az egyesületi élettel, népszokásokkal.³⁷

Külföldön nemcsak a német nemzetiség történetéhez kapcsolódóan készültek községi monográfiák. Az 1945 után az országot elhagyó magyarok között is voltak olyanok, akik publikáltak helytörténeti munkát. Nehézséget jelentett számukra 1990 előtt a kapcsolattartás a hazai kollégákkal, kutatóhelyekkel.³⁸ A község történetét kutatók sokszor évtizedes anyaggyűjtés után megírt kéziratai sokszor az asztalfiókban maradtak, jobb esetben köz-

³⁵ HERMANN Egyed: A bátaszéki németek és népdalaik. Német philológiai dolgozatok. Bp., 1929. 175 p.

³⁶ WEIDLEIN János: A tolnamegyei német telepítések.: Ansiedlung der Deutschen im Komitat Tolna. Pécs, 1937. (Tolna vármegye múltjából 3.) 73 p. + térkép. WEIDLEIN, Johann: Die Schwäbische Türkei. München. 1. Band: Beiträge zu ihrer Geschichte und Siedlungsgeographie. 1967. 246 p. 2. Band: Beiträge zu ihrer Geschichte, Sprach- und Volkskunde. 1980. 231 p.

³⁷ A kérdést elemezte szakdolgozatában Werner István. (WERNER István: Dél-dunántúli német települések XX. századi története a községmonográfiákban. Diplomadolgozat. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1996. 60 fólió.) FRITZ, Johann: Kakasd: Geschichte und Brauchtum einer deutschen Gemeinde in der Schwäbischen Türkei. Langenau, 1979. 324 p.; BACHUS Éva: Chronik der Gemeinde Szálka in Ungarn: von der Entstehung bis zur Gegenwart = A magyarországi Szálka község krónikája: A keletkezéstől napjainkig. Hofheimer, Verlaganstalt, Hattersheim, 1986. 311 p. Wendeli Hambuch: Mutsching/Mucsi. Geschichte und Gesellschaft einer ehemaligen fuldischen Gemeinde in Ungarn. Bp., 1988. 406 p. + fotó- és térképmelléklet. EPPPEL, Johann: Tevel. Zweienhalb Jahrhunderte schwäbische Ortsgeschichte in Ungarn, 1701–1708. Bp., 1988. 527 p.

³⁸ KÖNNYŰ László: Tamási monográfiája. Library of Congress. [St. Louis] 1979. 100 p. (Továbbiakban: KÖNNYŰ, 1979.)

gyűjteménybe kerültek.³⁹ Ezek a kéziratok lényeges információkat tartalmaznak, s elsősorban szájhagyományra, visszaemlékezésekre épülnek. Lényeges segítséget adhatnak a monográfiáirónak.

A Tolna megyei Levéltár külön kéziratgyűjteményt készített számukra. Ide kerültek a pályázatok, szakdolgozatok. A kéziratárnak része az a sorozat is, melyet több község tanítója készített központi kezdeményezésre, az 1950-es évek első felében. A levéltár könyvtárosai ennek a gyűjteménynek a használatához bibliográfiát állítottak össze.⁴⁰

AZ 1990 UTÁN MEGJELENT KÖZSÉGTÖRTÉNETI MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYOK BIBLIOGRÁFIÁJA

Községi, városi monográfiák

1. *Balázs Kovács Sándor*: Szekszárd a XXI. század közepén. A Közép-Európai Üzleti Szövetség kézikönyv műhelye (CEBA KIADÓ) településmonográfia sorozata Magyarország jelentős városairól, községeiről. Sorozat főszerkesztő Kasza Sándor, szerk. Bunovác Dezső. CEBA, Budapest, 2002. 205 p.: ill.
2. *Balogh Margit*: Murga. Murga Község Önkormányzata, Murga, 2000. p. 44 p.
3. *Kaczián János*: Bátaszék monográfiája. Szerk. Dobos Gyula Bátaszék története, 1944–1968); Bátaszék Nagyközség Önkormányzata, 1992. 207 p.
4. Bátaszék monográfiája. Szerk. Dobos Gyula. Bátaszék története a kezdetektől 1539-ig. Bátaszék város, 1997. 439 p.
5. Bátaszék monográfiája / szerk. Dobos Gyula. Bátaszék története 1790–1944. Bátaszék város, 2000. 519 p. : ill.
6. *Danis György*: Gerjen. Gerjen, Önkormányzat, 2001. 176. p.: ill.
7. *Dobos Gyula*: Ozora. Száz magyar falu könyvesháza Kht. / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 229. p.: ill.

³⁹ A Tamási történetét feldolgozó Papp István plébános vagy Tarján Jenő mérnök kézírata a Tolna Megyei Levéltárba került. (KÖNNYŰ, 1979. 6.) A rendelkezésre álló adatok szerint Papp István munkája 2000-ben megjelent. (Lásd a bibliográfiát.)

⁴⁰ SIPTER Gézáné: Disszertációk, pályamunkák, szakdolgozatok Tolna megyéről. Szekszárd, 1978. 137 p. (Ez a kiadvány olyan kéziratokat is tartalmaz, melyek nem a levéltár őrzetében vannak.) SIPTER Gézáné: A Tolna Megyei Levéltárban őrzött kéziratok és pályaművek - bibliográfia. Szekszárd. 1989. 63 p. LAZÁRY Ágnes: A levéltár könyvtárában őrzött helytörténeti kéziratok és pályázatok bibliográfiája. Szekszárd. 1994. 200 p.

8. Dunaföldvár története az őskortól napjainkig / szerk. Töttös Gábor; Partoldalak Kulturális Egylet, Dunaföldvár, 2002. 287. p.: ill.
9. *Farkas József*: Kapospula monográfiája. Kapospula Község Önkormányzatának Képviselő-testülete, Kapospula, 2000. 302. p.: ill.
10. *Gaál Zsuzsanna*: Sióagárd. Száz magyar falu könyvesháza Kht. / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 200. p.: ill.
11. *Glósz József*: Kölesd. Száz magyar falu könyvesháza Kht. / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 208. p.: ill.
12. *Göbelt, Johannes*: Heimatbuch der Grossgemeinde Bätaszék/Badeseck im Komitat Tolnau (Ungarn) 1–2. kötet. Bätaszéki Honismereti Egyesület, 1991. 1.: 284 p. 2. 365 p.: ill.
13. *Havassy Péter*: Bölske története és családjai / szerk. Szabó Géza. Bölskei tanulmányok 2. (Sorozatszerkesztő Szabó Géza.) Bölske Község Önkormányzata, Bölske, 1994. 202. p.
14. *Kaczián János–Nagy Janka Teodóra*: Volt egyszer egy Bunyaszekszárd / A fost odată Bunea Mică / szerk. Kaczián János. Szekszárd, 2000. 123. p.: ill.⁴¹
15. *Kápolnás Mária, V.–Glósz József*: Szakadát község monográfiája 1723–1949. 387–503. p. = Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve. / szerk. Vadas Ferenc. 14. kötet, 1988.: ill.
16. *Kolta László*: Bataapáti. Bataapáti Község Önkormányzata Képviselő-testülete, 1995. 104. p.: ill.
17. *Kolta László*: Bataapáti II. Egy németajkú evangélikus közösség életmódja 1730–1930 között. Községi Önkormányzat Képviselő-testülete, Bataapáti, 1999. 115. p.
18. *Lauber, Heinrich–Müller, Heinrich–Rottenbiller, Jakob–Kah, Heinrich*: Alsónána Rückblick in die Geschichte einer deutschen Gemeinde in Ungarn. AGK Verlag, Ippesheim, 1993. 371. p. ill. + térképmelléklet.
19. *März, Heinrich*: Heimatbuch und Ortschronik von Majos/Majesch. Selbstverlag, Olching, 1997. 1–2. kötet, 465. p.
20. *Mayer, A.*: *Závod in der Tolnau*: Heimatbuch zur Geschichte des Dorfes und dessen Bewohnern. [Kiadja:] Anton Mayer, Ettligen, 1990. 297. p.: ill.
21. *Nagyszokolyi Papp Gyula*: Romok alatt ... romok felett. Nyomta és kiadja: Halász és Társai. 1992. 139. p.: ill.
22. *Patton, Andreas, M.–Putschli, Jakob*: Heimatbuch von Bonyhádvarasd / Warasch. Ortsgemeinschaft „Warasch“, Langenau–Budapest, [1995?] 314. p.: ill.

⁴¹ Habár a település a mai Románia területén van, a Tolna megyei községekkel fennállt történeti kapcsolata miatt a könyv a bibliográfiába került.

23. *Sudár Géza*: *Harc község krónikája*. 173–262. p. = *Tanulmányok*. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398. p.
24. *Szekszárd város történeti monográfiája*. / szerk. K. Balog János; 1. kötet. Szekszárd Város Tanácsa, Szekszárd, 1990. 403. p.: ill.
25. *Szekszárd város történeti monográfiája*. / szerk. Dobos Gyula; 2. kötet. Szekszárd Polgármesteri Hivatala, Szekszárd, 1996. 352. p.
26. *Szilágyi Mihály*: *Gyönek. Száz magyar falu könyvesháza Kht.* / szerk. Gaál Attila. Budapest, 2000. 212. p.: ill.
27. *Szilágyi Mihály*: *Mórágypályás. A szerző kiadása*, Mórágypályás, 1992. 104. p.
28. *Szöke Sándor–Mészárosné Fodor Klára–Szöke Sándorné*: *Dombóvár*. 3., módosított kiadás. Dombóvár Város Önkormányzata és huszonhat civil szervezet, Dombóvár, 1996. 359. p.: ill. + térkép.
29. *Szülőföldismeret: Alsónyék. Gyűjtötte és írta Csötönyi Bálint*. Alsónyék Község Önkormányzata, Alsónyék, é. n. 172. p.: ill.
30. *Tolna mezőváros monográfiája* / szerk. Glósz József, Kápolnás Mária, V. Tolna Város Önkormányzata, Tolna, 1992. 589. p.: ill.
31. *Várnagy Antal*: *Högyész. Községtörténeti monográfia 1. rész. A kezdetektől 1722-ig*. Nagyközségi Közös Tanács, Högyész, 1990. 290. p. + térképmelléklet.
32. *Várnagy Antal*: *Högyész. Községtörténeti monográfia 2. rész. 1722–1945*. Högyész Nagyközség Önkormányzata, Högyész, 1998. 454. p. + kép- és térképmelléklet.
33. *Weissenberger, Heinrich*: *Varsád – Waschad. Ein Dorf – Eine Heimat – Unsere Heimat, Im Komitat Tolna, Ungarn*. Kiadja Weissenberger, 1995. 446. p.: ill.
34. *Wusching Ádám–Guth Ferenc*: *Nagymányok újabb kori története 1936–2000*. Nagymányok Nagyközség Önkormányzata, Komló, 2000. 419. p.: ill.

Községi helytörténettel foglalkozó feldolgozások, résztanulmányok, cikkek

1. *Bai József*: *„Vétettek ellenem”*. = *Cigány-magyar kapcsolatok határon innen és túl*. / szerk. Demeter Zayzon Mária. Budapest Kőbányai Önkormányzat, Budapest, é. n. 182–190. p.
2. *Balázs Kovács Sándor*: *a Sárpilis Református Egyház története*. Készült a templom 200 éves évfordulóján. Sárpilis Református Egyház, Sárpilis, 1997. 63. p.: ill.
3. *Blau, Leslie*: *Bonyhád: A Destroyed Community. The Jews of Bonyhád, Hungary* Shengold Publishers, 1994. 164.p. : ill.

4. *Bánáti Zoltán–Magyar Sándor–Stallenberger József*: Szemelvények a Tolna megyei Váralja község történetéből, 1270–1990, Váralja község Polgármesteri Hivatala Művelődési Ház, Váralja, 1992. 74. p.
5. *Brunn János*: Fejezetek Györköny történetéből, 1718–1948. Györkönyi Evangélikus Egyházközség, 1996. 131. p. + fotómelléklet
6. *Czuppon Viktória–Dávid Gyula–Dávid Tibor–Porga Ferenc–K. Németh András–Torma István*: Regöly – Régen: Szemelvények Regöly múltjából. / szerk. Torma István. Regöly Község Önkormányzata, Regöly, 2001. 208. p.: ill.
7. *Csepregi Béla*: Bohár László sárszentlőrinci evangélikus lelkész: Gyülekezet-történeti tanulmány. k. n. é. n. 83. p.: ill.
8. *Cserna Anna*: A Sztankovánszkyak birtokszerzése. 5–32. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312. p. [Kajdacs]
9. *Fritz, Johann*: Kakasd. Herkunft, Ansiedlung und Wanderbewegung der deutschen Kolonisten zwischen 1718 und 1767. Kiadó nélkül (s. n.), Langenau, 1992. 389. P.
10. *Glósz József*: Kölesd mezőváros az állam, a vármegye és az uradalom erőterében a késő feudális korban. 317–327. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 22, Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2000. 431. p.
11. *Glöckner, G. Peter*: Die Mórágyer Töpfer. The University of Calgary, Calgary, 1998. 62 fólió.
12. *Glöckner, G. Peter*: Mórág: die Muttergemeinde ca. 1785–1830. teil I/a: Das 1816-er Urbarium. The University of Calgary, Calgary, 2000. 166. p.: ill.
13. *Glöckner, G. Peter*: Wer waren die Mórágyer Töpfer? The University of Calgary, Calgary, 1999. 80 fólió: ill.
14. *Hermann Egyed–Fodermayer Vilmosné*: Bátaszék oktatásának nyolc és fél évszázada. Megjelent a magyar iskola fennállásának 1000. évfordulóján Bátaszéki II. Géza Gimnázium Tudományos Diákkörének Kiadványai, Iskolai Igazgatóság, Bátaszék, 1996. 76. p.
15. *Hoffmann, Rosi*: Wie 's daheim war: Ein Lesebuch über Kleindorog / Kisdorog. Selbstverlag. Stuttgart, 1998. 275. p.: ill. + melléklet
16. *Husek Rezső–Kaczián János*: A szekszárdi zeneoktatás és a hangversenyélet négy évtizede = In Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1994. 117–144. p.
17. *Kántor János*: Tolna város templomai. K. n. Tolna, 1995. 25 p.
18. *Kápolnás Mária, V.*: Kísérlet a moldvai csángók hazatelepítésére 277–296. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 17. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 1992. 344. p.

19. *Kápolnás Mária, V.*: Sajtgyártás Dőrypatlanon. 329–370. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 22. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2000. 431. p.
20. *Károly László*: Tolna és Mőzs közegészségügye 1991-ig. (Tolna Hírlap könyvek, szerk. Hazafi József) Szilák Mihály, Szekszárd, 2000. [?] 79. p.
21. *Kéri Henrik*: A Mercy grófok szerződesei Tolna megyei jobbágyaikkal = Az úrbérrendezés a hőgyészi uradalomban. 315–346. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398. p.
22. *Kéri, Heinrich*: Anyavár. Zur Vorgeschichte der Besiedlung von Kakasd und Belac. In Neue Zeitung, Aus Archiven. 44. Nr. 1994. 4–6. p.
23. *Kéri, Heinrich*: Besiedlung von Szalatnak (=Deutscher Kalender, 1996. Landesverwaltung der Ungarn Budapest, [1996]. 222–223. p.
24. *Kéri, Heinrich*: Bewohner von Gyönk besiedeln Mekényes = Neue Zeitung. 41. Jg., Nr. 18. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Budapest, [1997]. 12.
25. *Kéri, Heinrich*: Die Besiedlung von Kalaznó in den 1720-er Jahren. = Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter hrsg. Junkers, Gustav. 20. Jg. 72. Nr. 1994. 184–189.
26. *Kéri, Heinrich*: Die Neubesiedlung von Gyönk nach der Türkenzeit = Neue Zeitung. 39. Jg. Nr. 42. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Budapest, [1995]. 11–12.
27. *Kéri, Heinrich*: Warum zog man aus dem Marktflecken Tolnau ab? = Neue Zeitung. 39. Jg., Nr. 18. 1995. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. Budapest, [1995]. 11–12. p.
28. *Kiss Margit-Tóthné Unghy Ilona*: Simontornya képekben régen és az ezredfordulón. Simontornya Múltjából Alapítvány, Simontornya, 2000. 1. kötet – 191 p.: ill.
29. *Kiszler Gyuláné*: 1848–49 Kölesden. Szekszárd, é. n. 177 p.
30. *Klos, Josef–Reder, Andreas*: Ortssippenbuch Cikó/Ungarn in der Schwäbischen-Türkei 1730–1998. Deutsche Ortssippenbücher Band A 256: Zentralstelle für Personen- und Familien geschichte. Griesheim, 1998. 811 p. + 47 tábla.
31. *Kolta László*: Forberger László a polgárosodó Bonyhádért (1886–1908). 145–172. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398 p.
32. *Kőhegyi Mihály*: Adatok Bogyiszló történetéhez. 205–228. p. = A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 17. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 1992. 344 p.

33. Mérey Klára, *T[óthné]*: Egy mezőváros iparosainak eredete a XVIII. század végén (Tolna, 1786). 33–58. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312 p.
34. Millicentenárium, Paks / szerk. Oláh Zoltán. Kiadja Paks város Önkormányzata, Paks, 1996. 96 p.
35. Múlt és jelen Bölcskén. Régészeti, történeti, természettudományi és néprajzi kutatások, tanulmányok a falu életéből. / szerk. Szabó Géza. (Bölcskei tanulmányok 1.) Bölcске Község Önkormányzatának Képviselő-testülete, Bölcске, 1994. 449 p.: ill.
36. Müller Viktória: Lengyel község nehéz évtizede. A német lakosság kitelepítése és a bukovinai székelyek betelepítése (1945–1955). 507–527. p. = Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 21. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 1999. 531 p.
37. Pályázat Simontornya várossá válásához. Közreadja Simontornya Nagyközség Polgármesteri Hivatala, Simontornya, 1994. Helyi bekeötés. Megtalálható a Simontornyai Városi Könyvtárban.
38. Samay László: Dunaszentgyörgy a harmadik évezred küszöbén: (múlt, jelen, jövő). Dunaszentgyörgyi Kulturális- és Sportalapítvány Kuratóriuma. Dunaszentgyörgy, 2000. 153 p.: ill.
39. Sebestyén Ádám: Kakasdi stációk / szerk. Nagy Janka Teodóra, Szabó Géza. Infotolna Kft, Szekszárd, 1994. 184 p.: ill. + térképmelléklet.
40. Solymár Imre: Paradicsom és paradicsomi helyek. = Névtani Értesítő. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport, 15. évf. Budapest, 1993. 275–278. p
41. Solymár Imre: Névtan és politika: Murga község névváltoztatási kísérlete 1940/1942 = Névtani Értesítő. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport, évf. n. 16. sz. Budapest, 1995. 27–30. p.
42. Solymár Imre: Fejezetek Györe történetéből. 5–114. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 6. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1997. 443 p.
43. Szabó Tünde, G.: A paksi zsinagóga. A paksi zsidóság története. Paks, 1995. 21 p.
44. Százszor szép régi kép a múlt századból (Hundert schöne Bilder aus dem vorigen Jahrhundert) / szerk. Kiss Tamásné. Várdomb Jövője Alapítvány, Várdomb, 2000. 116 p.
45. Szilágyi Mihály: A grábóci szerb ortodox kolostor története. Babits Kiadó. Szekszárd, 1999. 114 p.: ill.
46. Szilágyi Mihály–Schweitzer József: A Tolna megyei zsidók története 1868–tól 1944-ig. 51–95. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna

- Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311 p.⁴²
47. *Szitkovics Sándor*: A dunaföldvári malmok története. 121–147. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1992. 200 p.
  48. *Szitkovics Sándor*: Fejezetek a Tolna megyei malmok történetéből: Dombóvár. 145–171. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312 p.
  49. *Tóthné Unghy Ilona*: A simontornyai katolikus elemi népiskola története a kezdetektől az államosításig. Bogárd és Vidéke Lapkiadó, Sárboárd, 1998. 210 p.: ill.
  50. *Tóthné Unghy Ilona*: A simontornyai református elemi népiskola története a kezdetektől az államosításig. Bogárd és Vidéke Lapkiadó, Sárboárd, 1999. 171 p.: ill.
  51. *Tóthné Unghy Ilona*: Simontornya társadalmi, gazdasági és kulturális életét meghatározó Fried család története. Simontornya Múltjából Alapítvány, Simontornya, 2001. 225 p.: ill.
  52. *Vadas Ferenc*: Szekszárd ezeréves névvilága. Szekszárd Megyei Jogú Város Önkormányzata, [Szekszárd], [1999]. 130 p.
  53. *Várady Zoltán*: Adatok Paks 1698–1713 közötti történelméből az első megyei közgyűlési jegyzőkönyv alapján. 263–276. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398 p.
  54. Várossá válni... Várostörténeti Tanulmányok Paks, 1979–1999. szerk. Kernné Magda Irén. Paks Város Önkormányzata, 2001. 331 p.
  55. *Verasztó Antal*: Zomba-Orosháza kapcsolattörténete: Orosháziak Tolnában és Baranyában. Helios Kiadó, Orosháza. 1997. 159 p.: ill.
  56. *Wolf, Johann*: Vor und Nachfahren des Gerichsschreibers und späteren Schulmeisters zu Kistormás Johann Friedrich Wolf aus Mosbach. Selbstverlag, [Rockenhausen], 1994. 15 p.
  57. *Zentai Tünde*: Ócsény régi faluszervezete, Ócsény Község Önkormányzata, Ócsény 1994. 108 p.

Regionális, megyei összefoglaló munkák, átfogó helytörténeti tanulmánykötetek

1. A Völgység ezeregyszáz éve a kultúra és az életmód változásainak tükrében. Előadások a II. Völgységi konferencián (1995. november 24–25.) / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat

⁴² Előzmény: SCHWEITZER József–SZILÁGYI Mihály: A Tolna megyei zsidók története 1867–ig. Bp., 1982. 373 p. (A magyarországi zsidó hitközségek monográfiái, 11.)

- 5.) / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Város- és Helytörténeti Munkabizottsága, Völgységi Múzeum. Völgységi Múzeum, Bonyhád, 1996. 320. p.
2. A Völgység huszadik százada. Struktúrák és konfliktusok. Előadások a III. Völgységi konferencián, (2000. október 21–22.) / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Város- és Helytörténeti Munkabizottsága, Völgységi Múzeum. Bonyhád, 2001. 250. p.
3. A Völgység két évszázada. Előadások és tanulmányok az 1990. október 20–21-i bonyhádi történetiszkonferencián. / szerk. Szita László, Szóts Zoltán. Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Város- és Helytörténeti Munkabizottsága, Völgységi Múzeum. Völgységi Múzeum, Bonyhád, 1991. 269. p.
4. *Bezerédy Győző*: Tolna megye településeinek pecsétjei a feudalizmus végén. 97–120. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311. p.
5. Bonyhád és környéke. [Szerzői munkaközösség írta.] Völgység Turista Egyesület, Völgységi Tájékoztató Alapítvány, Völgységi Múzeum, Bonyhád, 2000. 195. p. : ill. + fotómelléklet.
6. *Dobos Gyula*: Tolna megye az 1956-os forradalom után: (Tények és adatok a megtorlásról). 191–220. p. + melléklet. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 5. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1996. 311. p.
7. *Dobos Gyula*: Perczelek. Babits Kiadó, Szekszárd, 2001. 502. p.: ill.
8. *Durgonicsné Molnár Erzsébet*: Az agrártermelés megindítása Tolna vármegyében 1945-ben. 103–120. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1992. 200. p.
9. *Durgonicsné Molnár Erzsébet*: Tolna vármegye agrárkultúrájának eszmei veszteségei a második világháború következtében. 83–116. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312. p.
10. *Füzes Miklós*: Az alsó- és középfokú nemzetiségi oktatás története Délkelet-Dunántúlon 1945–1985. Baranya Megyei levéltár, a magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja és az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága. Pécs, 1990. 121. + melléklet
11. *Gáll Imre-Hajós Bence-Kaczián János-Töttös Gábor-Tóth Ernő*: Hidak Tolna megyében. Pósta Zoltán a Tolna Megyei Állami Közútkezelő Közhatalmú Társaság ügyvezető igazgatója. Szekszárd, 2002. 204. p. : ill.

12. *Hegediüs László*: Kelet-Tolna települései (1500–1686). 115–208. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 6. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1997. (443. p.)
13. Herman Egyed emlékkönyv. / szerk. Sümegi József, Zombori István. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1998. 203. p.
14. *Kaczián János*: Adatok a koalíciós évek egyesületeinek történetéhez. 121–156. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311. p.
15. *Kápolnás Mária, V.*: Tejfeldolgozás Tolnában 1882–1996. TOLNATEJ: Tolna Megyei Tejipari Rt., Szekszárd, 1997. 216. p. : ill.
16. *Kardos György–Kardosné Báti Julianna*: A dömösi prépostság Béla király és Ilona királyné által adományozott helységeinek azonosítása. 235–248. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 5. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1996. 311. p.
17. *Kolta László*: Perczel Béla és a bonyhádi „Hűséggel a Hazához!” mozgalom. 33–70. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1992. 200. p.
18. *László Péter*: Tolna megye 1956-ban. 71–102. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 3. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1992. 200. p.
19. *Mérey Klára, T[óth]né*: A mai dunántúli kisvárosok a dualizmus idején, különös tekintettel Tolna megyére. 5–50. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei levéltár, Szekszárd, 1991. 208. p.
20. *Mérey Klára, T[óth]né*: Tolna megye útjai és a mellettük fekvő települések a 18–19. század fordulóján. 209–261. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 6. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1997. 443. p.
21. *Papp István*: A tamási járás évszázadai. Tamási Város Önkormányzata, Tamási, 2000. 184. p. : ill.
22. *Schmidt, Josef–Miüller, Johann*: Herkunft deutscher Ansiedler im Komitat Tolnau (Tolna): Eine auswertung der Kirchenbücher. Schriftenreihe zur donauschwäbischen Herkunftsforschung Band 50. Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher, Sindelfingen, 1995. 131. p.
23. *Szabó Péter–Szilágyi Mihály*: Tolnai honvédek a Donnál: 1942–1943. Babits Kiadó, Szekszárd, 2001. 395. p.: ill. + térképmelléklet.
24. *Szili Ferenc*: Kivándorlás a Délkelet-Dunántúlról Horvát–Szlavónországba és Amerikába 1860–1914. szerk. Szita László. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 1995. 320. p.
25. *Szita László*: A lutheránus németység bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században. 5–163. p. = Tanulmányok. /

- szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 5. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1996. (311. p.)
26. *Timár György*: Tolnavármegye templomos helyei (a XIV. századi pápai tizedjegyzékek alapján). 277–314. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. 398. p.
27. Tolna Megye Kézikönyve. / főszerkesztő Kaczián János. Magyarország Megyei Kézikönyvei sorozat 16. kötet. CEBA Kiadó, Szekszárd, 1997. 646. p.: ill.
28. *Vadas Ferenc*: Kétnyelvű utcanevek Tolna megyében: Zweisprachige Strassennahmen im Komitat Tolna. Babits Mihály Művelődési Ház és Gyermek Ház, Szekszárd, 2001. 79. p.
29. *Vadas Ferenc*: Tolna megye évezredei a múzeumainkban. DUNATÁJ tudományos és művészeti szemle, Szekszárd, 1996. 114. p. : ill.
30. *Varsányi Péter István*: Tolna megye az 1848-as és az 1861-es választások tükrében. 59–82. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 4. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 312. p.
31. *Vecsey Albert*: A gümőkör története Tolna megyében. 157–191. p. = Tanulmányok. / szerk. Dobos Gyula. Tolna Megyei Levéltári Füzetek, 2. Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 1991. 311. p.